

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลกระทบต่อทุกภาคส่วนของเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ. 2567 ประเทศไทยมีแนวโน้มอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจเฉลี่ยร้อยละ 2.4 (กระทรวงการคลัง, 2567) แม้ว่าจะมีการขยายตัวของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Gross Domestic Product: GDP) แต่ยังคงมีความผันผวนอย่างมาก พื้นที่สูงของไทยเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในมิติทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม อีกทั้งความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสมัยใหม่ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการสื่อสาร และการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ซึ่งล้วนส่งผลกระทบต่ออย่างมีนัยสำคัญต่อโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนบนพื้นที่สูง

ปัจจุบันสังคมของพื้นที่สูงเปิดสู่สังคมภายนอกและสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีได้มากขึ้น สวพส. มีภารกิจดำเนินงานในพื้นที่สูง ครอบคลุม 20 จังหวัด 616 กลุ่มบ้าน หลากหลายชาติพันธุ์ ซึ่งมีปัญหาและความจำเพาะจากการที่ชุมชนส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ที่ห่างไกล มีความหลากหลายของวัฒนธรรมและความเชื่อซึ่งเป็นกรอบการดำรงชีวิตที่ทำให้ชุมชนอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลง มีการเคลื่อนย้ายแรงงาน และมีแนวโน้มขาดแคลนแรงงานในชุมชนเพิ่มขึ้น มีเป้าหมายเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและพัฒนาพื้นที่สูงให้เกิดความยั่งยืน โดยมุ่งสร้างรายได้ ควบคู่กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ก่อเกิดความมั่นคงทางสังคม โดยการพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนในการเข้าถึงองค์ความรู้และแหล่งทุน เพื่อจะก่อให้เกิดความยั่งยืนในภาคธุรกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับมือกับความท้าทายที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับมหภาค ซึ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของชุมชนบนพื้นที่สูงให้สามารถปรับตัวและเติบโตได้อย่างยั่งยืน ภายใต้ความผันผวนของสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม (แผนวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง ระยะ 5 ปี (2566-70), 2566) จากผลการดำเนินงานที่ผ่านมาของ สวพส. เกิดกระบวนการส่งเสริมอาชีพบนฐานทรัพยากรที่มีอยู่ ด้วยหลักการตลาดนำการผลิต เพื่อแก้ปัญหาความยากจนและขาดอาชีพทางเลือก ผลงานวิจัยดังกล่าวก่อให้เกิดเศรษฐกิจใหม่ เกิดอาชีพทางเลือก เกิดกลุ่มอาชีพใหม่ๆ เกิดผลิตผลที่หลากหลาย

ในปี พ.ศ. 2564-2565 สวพส. ได้ศึกษาผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาแบบโครงหลวงต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทสตรีในการพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือนในชุมชนโครงการหลวง 12 แห่ง ประกอบด้วย อินทนนท์ ขุนวาง แม่แฮ แม่พะ แม่สาใหม่ ห้วยลึก ป่าเมียง ห้วยโป่ง ห้วยน้ำขุ่น ผาตั้ง ปิงค่า และพระบาทห้วยต้ม ครอบคลุมกลุ่มสตรี 7 ชาติพันธุ์ ได้แก่ กะเหรี่ยง ม้ง คนเมือง ลahu อาข่า จีนยูนนาน และอิวเมี่ยน รวมทั้งสิ้น 1,823 คน พบว่าสตรี 72% มีความเห็นว่าชุมชนยอมรับบทบาทของสตรีมากขึ้น โดยพิจารณาจากจำนวนสตรีที่สามารถทำงานนอกบ้านและมีส่วนร่วมในการหารายได้ของครัวเรือน จำนวนสตรีในการเข้าร่วมประชุม สักส่วนสตรีที่ร่วมแสดงความคิดเห็น และสตรีได้รับเลือกเป็นผู้นำชุมชน/คณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น ด้านบทบาทในครัวเรือน พบว่าสตรีมีบทบาทหลักในการตัดสินใจเลือกชนิดอาหารและค่าใช้จ่ายของครัวเรือน สตรีมีบทบาทเกือบเท่าเทียมผู้ชายในการวางแผนอนาคตของครัวเรือนเรื่องการดูแลสุขภาพอนามัยของสมาชิกและการศึกษาของบุตร ด้านความมั่นคงทางอาหาร พบครัวเรือน 90% มีข้าวเพียงพอต่อการบริโภคตลอดทั้งปี สามารถเข้าถึงความหลากหลายของพืชผัก ผลไม้ สมุนไพร และเนื้อสัตว์บริโภคเพิ่มขึ้น ด้านรายได้ของครัวเรือนต่อปีมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ โดยก่อนเข้าร่วมงานส่งเสริมกับโครงการหลวง ครัวเรือน 80% มีรายได้น้อยกว่า 50,000 บาท หลังเข้าร่วมงานส่งเสริมฯ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2558 ครัวเรือนที่มีรายได้น้อยกว่า 50,000 บาท ลดลงเหลือเพียง 28% และปี พ.ศ. 2563 ครัวเรือน 65% มีรายได้ 50,000 - 150,000 บาท ครัวเรือน 23% มีรายได้ 150,000-600,000 บาท มีครัวเรือนเพียง 12% ที่มีรายได้น้อยกว่า 50,000 บาท

ปี พ.ศ. 2566 สวพส. ได้ศึกษากระบวนการเสริมสร้างบทบาทสตรีชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มสตรีนาร่องในชุมชนโครงการหลวง 5 แห่ง ประกอบด้วย ปังค่า ห้วยน้ำขุ่น พระบาทห้วยต้ม ป่าเมียง และแม่แฮ ครอบคลุมกลุ่มสตรี 5 ชาติพันธุ์ ได้แก่ กะเหรี่ยง ม้ง ลาหู่ อีวเมี่ยน และคนเมือง ผลการศึกษาได้กระบวนการยกระดับบทบาทสตรีชาติพันธุ์ในชุมชนโครงการหลวง 4 ขั้นตอนหลัก ประกอบด้วย (1) การวิเคราะห์และคัดเลือกกลุ่มสตรีเป้าหมายแบบมีส่วนร่วมอย่างน้อย 3 ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง (Triple Helix) (2) การออกแบบและคัดเลือกวิธีการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Learners Centric) โดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (3) การทดสอบการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง (Learning by Doing) และ (4) การสะท้อนย้อนกลับ (Reflection) ด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการรวบรวมข้อมูลหลักฐานเชิงประจักษ์ อย่างไรก็ตาม การที่สตรีจะมีบทบาทในการร่วมพัฒนาเศรษฐกิจของครัวเรือนและการเป็นหุ้นส่วนการพัฒนาชุมชนที่เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีดิจิทัลที่มีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศในหลายมิติ แต่ก็ทำให้เกิดช่องว่างของความสามารถในการแข่งขันของประชากรในพื้นที่ราบและบนพื้นที่สูงมากขึ้น เนื่องจากความเหลื่อมล้ำด้านโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล การเข้าถึงความรู้และทักษะการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างประชากรของประเทศที่เปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ

ปี พ.ศ. 2567 การวิจัยและพัฒนาทักษะการเป็นผู้ประกอบการในยุคดิจิทัลของกลุ่มสตรีชาติพันธุ์ ด้วยการเสริมสร้างศักยภาพของกลุ่มสตรีชาติพันธุ์บนฐานความรู้ในการปรับเปลี่ยนจากผู้ผลิตสู่การเป็นผู้ประกอบการที่สามารถผลิตสินค้าซึ่งมีคุณภาพและสอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคในยุคหลังโควิด มีช่องทางการตลาดที่หลากหลายทั้งในรูปแบบออนไลน์และออฟไลน์ สามารถบริหารจัดการธุรกิจจนเกิดผลกำไรเพิ่มขึ้น รวมถึงเกิดเครือข่ายผู้ผลิตและผู้ประกอบการทำให้ทราบถึงสถานะและทักษะการเป็นผู้ประกอบการของกลุ่มสตรีชาติพันธุ์นาร่อง ปัจจัยสนับสนุนและข้อจำกัดของการยกระดับการเป็นผู้ประกอบการในยุคดิจิทัลของกลุ่มสตรีชาติพันธุ์ รวมถึงกระบวนการพัฒนาทักษะการเป็นผู้ประกอบการในยุคดิจิทัลของกลุ่มสตรีชาติพันธุ์ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ ดังนั้นเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคม ในปี พ.ศ. 2568 จึงนำแนวทางการเสริมสร้างบทบาทสตรีชาติพันธุ์ในการพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือนและยกระดับสู่การเป็นผู้ประกอบการและแนวทางขยายผลสู่กลุ่มเป้าหมายกลุ่มอื่นๆ เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตของครัวเรือนด้วยอาชีพที่สร้างรายได้เหมาะสมกับภูมิสังคม และเกิดนวัตกรรมที่สามารถปรับตัวรองรับการเปลี่ยนแปลง มีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ด้านลดความเหลื่อมล้ำ ความเท่าเทียมทางเพศ ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และยกระดับสู่เครือข่ายการขยายผลการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงอย่างยั่งยืนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์

เพื่อทดสอบและพัฒนากระบวนการเสริมสร้างทักษะความรู้เป็นผู้ประกอบการของกลุ่มสตรีในและนอกภาคการเกษตรบนพื้นที่สูง

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1) ศึกษาปัจจัยความสำเร็จผู้ประกอบการ

การวิจัยนี้ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จากฐานข้อมูลผู้ประกอบการในพื้นที่ดำเนินการของสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (สวพส.) จำนวน 108 กลุ่ม ครอบคลุมพื้นที่ 44 แห่ง โดยคัดเลือกเฉพาะสถาบันเกษตรกรประเภทวิสาหกิจชุมชน กลุ่มพึ่งตนเอง กลุ่มเตรียมสหกรณ์ และสหกรณ์ที่มีผลประกอบการเป็นกำไรในปี 2567 ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาของกลุ่มงานตลาด

และสถาบันเกษตรกร สำนักพัฒนา ได้กลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 23 กลุ่ม นำมาวิเคราะห์ประสิทธิภาพการดำเนินงาน ด้วยเทคนิค Data Envelopment Analysis (DEA) ภายใต้ตัวแปรจำนวนสมาชิก ทุนเรือนหุ้น ทุนดำเนินงาน ทั้งหมด รายได้ประจำปี และผลประกอบการปีล่าสุด เพื่อเฟ้นหากลุ่มที่มีประสิทธิภาพสูงสุด 7 อันดับแรกมา เป็นตัวแทนศึกษาปัจจัยความสำเร็จผู้ประกอบการ

2) การทดสอบด้วยกระบวนการเสริมสร้างทักษะความเป็นผู้ประกอบการ

การทดสอบและพัฒนากระบวนการเสริมสร้างทักษะการเป็นผู้ประกอบการในบริบทของชุมชนพื้นที่สูง ด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เพื่อโดยยึดแนวคิด การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ (Learning by Doing) และการสะท้อนผลการเรียนรู้ (Reflection) เป็นกลไกหลักของกระบวนการวิจัยโดยใช้กระบวนการ 5 ขั้นตอน ได้แก่ วิเคราะห์ทุนและศักยภาพเดิม ออกแบบ รูปแบบการเรียนรู้ ปฏิบัติจริง สะท้อนผล และติดตามและถอดบทเรียน กำหนดให้ดำเนินงานมุ่งทำการศึกษา ข้อมูลพื้นฐานผู้ประกอบการที่สตรีมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกลุ่ม ในพื้นที่เป้าหมาย (ข้อ 2.1.1) และนำ ข้อมูลที่ได้ วิเคราะห์ทุนและประเมินศักยภาพเดิม (ขั้นที่ 1) มาคัดเลือกกลุ่มนำร่องใน จำนวน 2 กลุ่ม เพื่อดำเนินการทดสอบกระบวนการฯ ทั้ง 5 ขั้นตอน ดังนี้

2.1) การคัดเลือกกลุ่มผู้ประกอบการโดยการสุ่มแบบเจาะจง โดยใช้ผลการประเมินประสิทธิภาพด้วย เทคนิค DEA ต่ำ

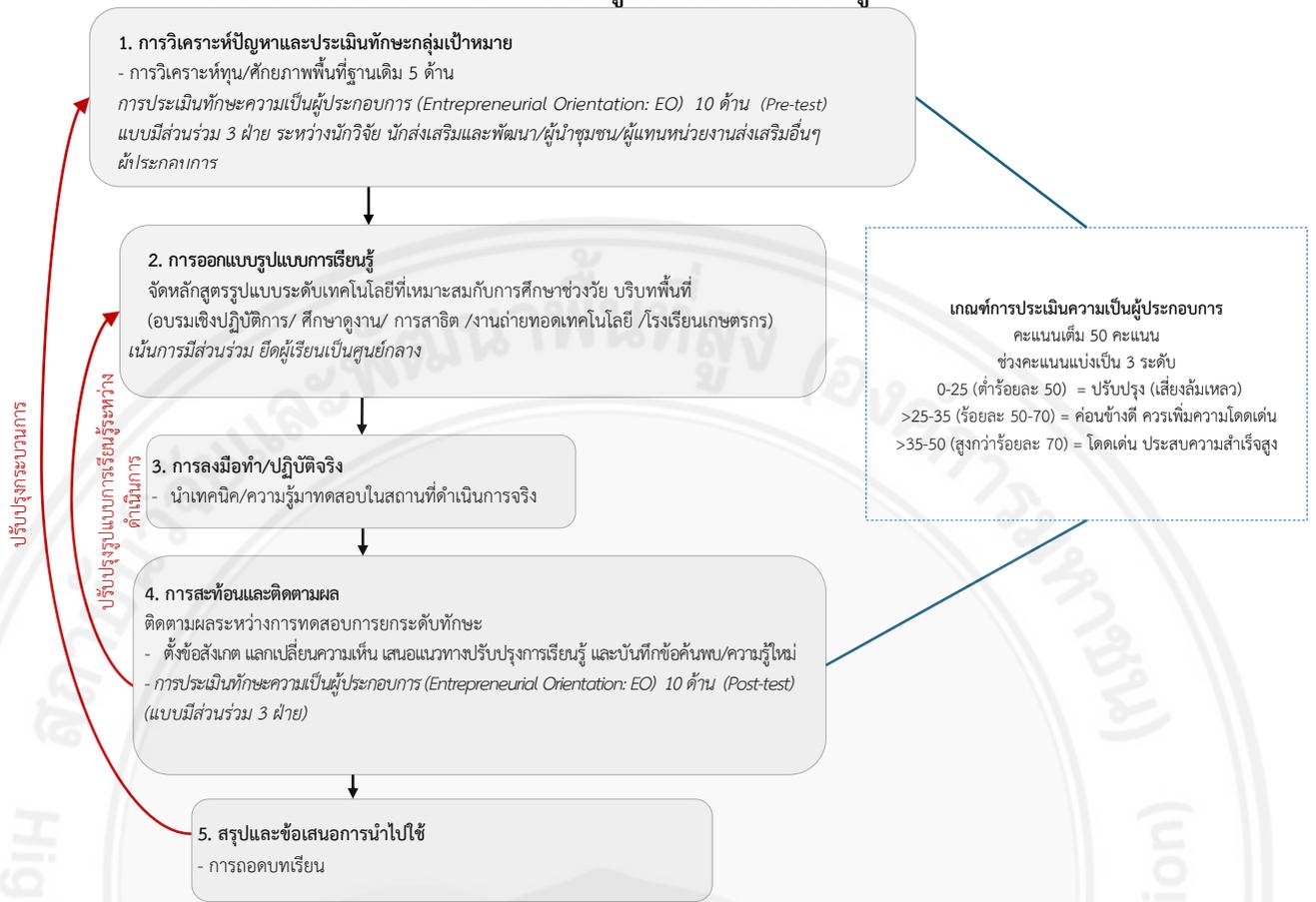
2.2) การวิเคราะห์ทุนหรือพื้นฐานเดิม โดยเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ เก็บโดยการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ พฤติกรรม และปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาทักษะการเป็นผู้ประกอบการใช้การ วิเคราะห์ทุน 5 ด้าน ได้แก่ ด้านทุนมนุษย์ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ กายภาพ การเงิน

2.3) การประเมินความพร้อมของผู้ประกอบการบนพื้นที่สูง ก่อนทดสอบกระบวนการเสริมสร้างทักษะ ความเป็นผู้ประกอบการพื้นที่สูง โดยใช้แบบสอบถามประเมินคุณลักษณะความเป็นผู้ประกอบการ 10 ด้าน ได้แก่ ความต้องการความสำเร็จ ความกล้าเสี่ยง ความคิดสร้างสรรค์ ความมุ่งมั่นพยายาม ความเชื่อมั่นในตนเอง ความเป็นผู้นำ การวางแผนและการจัดการ การมองเห็นโอกาสทางธุรกิจ ความสามารถในการตัดสินใจและ จริยธรรมและความรับผิดชอบ วัตความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ใช้เกณฑ์ระดับคะแนนเต็ม 50 คะแนน โดยช่วง คะแนน 0-25 (ต่ำร้อยละ 50) แสดงถึงความเสี่ยงต่อความล้มเหลวควรได้รับการพัฒนา ช่วงคะแนน >25-35 (ร้อยละ 50-70) อยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างดี มีคุณสมบัติของผู้ประกอบการแต่ยังควรพัฒนาให้มีศักยภาพในด้านที่ โดดเด่น ช่วงคะแนน >35-50 (สูงกว่าร้อยละ 70) มีคุณสมบัติที่เป็นผู้ประกอบการที่มีโอกาสประสบความสำเร็จสูง

2.4) พัฒนาการเสริมสร้างทักษะความเป็นผู้ประกอบการของกลุ่มสตรีในและนอกภาค การเกษตรบนพื้นที่สูง ที่ได้รับการประเมินความพร้อมของผู้ประกอบการ เพื่อวิเคราะห์ช่องว่างระหว่าง เป้าหมายในการพัฒนาทักษะ และนำไปออกแบบวิธีการเพิ่มทักษะ/ความรู้แก่ผู้เรียนรู้ให้เหมาะสมกับเพศ และช่วงวัย (ขั้นตอนที่ 2-5)

2.5) วิเคราะห์ปัจจัยสนับสนุนและข้อจำกัด ผลการใช้กระบวนการเสริมสร้างทักษะฯ หลังผ่านการ พัฒนาทักษะของผู้ประกอบการโดยการถอดบทเรียน

กระบวนการเสริมสร้างทักษะความเป็นผู้ประกอบการบนพื้นที่สูง 5 ขั้นตอน

1.4 ขอบเขตเชิงพื้นที่ และเนื้อหา

(1) พื้นที่มูลนิธิโครงการหลวง 2 แห่ง ได้แก่ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยน้ำขุ่น ชาติพันธุ์ลาหู่ และ ปังค่า ชาติพันธุ์อู๋เมี่ยน ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ประกอบการสตรีที่ได้รับการพัฒนาทักษะในปีงบประมาณ 2567

ขอบเขตเชิงเนื้อหา: การศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จในการยกระดับการเป็นผู้ประกอบการ หลังจากได้รับการถ่ายทอดความรู้ด้วยกระบวนการกระบวนการเสริมสร้างทักษะความเป็นผู้ประกอบการพื้นที่สูง ในปี 2567 เพื่อยกระดับเป็นกลุ่มต้นแบบผู้ประกอบการสตรีชาติพันธุ์โครงการหลวง และขยายผลของความสำเร็จสู่กลุ่มผู้ประกอบการกลุ่มใหม่

(2) พื้นที่ สวพส. 8 แห่ง (กลุ่มพื้นที่ศึกษาใหม่) ครอบคลุมตัวแทนผู้ประกอบการ 7 ชาติพันธุ์ (ม้ง ไทยพื้นเมือง ดาราอั้ง ลัวะ กะเหรี่ยง อู๋เมี่ยน ลีซู) ได้แก่ โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยก้างปลา พบพระ ห้วยเป้า ปางแดงโน แม่จริม บ่อเกลือ วาวี สบเมย

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย เพื่อเปรียบเทียบและความแตกต่างของทักษะการเป็นผู้ประกอบการก่อนและหลังเข้าร่วมกิจกรรม ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพวิเคราะห์โดยการจัดหมวดหมู่ประเด็นในตาราง เพื่อสังเคราะห์รูปแบบของการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และปัจจัยเอื้อต่อความสำเร็จของการพัฒนาทักษะ